

รายวิชา วรรณคดีบาลี

ดร.ภูษิต ปุณฺณรัมย์ ป.ธ.๙

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต

มจร วช.ขอนแก่น

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ
วรรณคดีบาลี

ขอบข่ายเนื้อหา

ประวัติ และพัฒนาการของวรรณคดีบาฬี

ความหมายของวรรณคดีบาฬี

ลักษณะของวรรณคดีบาฬี

ประเภทของวรรณคดีบาฬี

รสของวรรณคดีบาฬี

นักปราชญ์ และกวีด้านวรรณคดีบาฬี

๑) ความหมายของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลี หมายถึง คัมภีร์ทุกประเภทของ
พระพุทธศาสนาเถรวาท

ยุคแรกเรียกว่า “พระธรรมวินัย”

ยุคสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียกว่า “พระไตรปิฎก”

ยุคอรรถกถา มีความหมายกว้าง

วรรณคดี เกิดขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นศัพท์ ที่ใช้
ตรงกับคำว่า Literature ในภาษาอังกฤษ

- ความหมายกว้าง

วรรณคดี หมายถึง บทประพันธ์ทุกประเภทที่แต่งขึ้น
ไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง จะแต่งดีหรือไม่ก็ตาม
รวมทั้งเรื่องที่เล่าสืบกันมา ไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
หรือ เรียกว่า วรรณคดีมุขปาฐะ (Oral Literature)

- ความหมายแคบ

วรรณคดี หมายถึง เฉพาะบทประพันธ์ที่มีศิลปะในการแต่ง
ที่ประณีตงดงาม

มีคุณค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟัง
ได้รับการยกย่องสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน

คำว่า **Literature** มีความหมาย ๒ นัย (๑) วรรณคดีทั่วไป (๒)

วรรณคดีที่แต่งอย่างมีวรรณศิลป์

บทประพันธ์ที่แต่งขึ้น

- เพื่อรัดรั้งตรึงใจผู้อ่าน
- เพื่อปลุกมโนคติ
- เพื่อความเพลิดเพลินความบันเทิงใจ
- เพื่อเกิดอารมณ์ต่าง ๆ

คำว่า วรรณคดีบาลี มีความหมายตรงกับคำบาลี ว่า ปาลิสาหิจฺจ

วรรณคดีบาลี มีลักษณะเป็นคำสอนเป็นปรัชญา

วรรณคดีบาลี มีจุดมุ่งหมาย

๑) เพื่อให้คติธรรมที่เป็นสาระและประโยชน์แก่ผู้อ่าน

๒) เพื่อเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ดั่งตามหลักคำ

สอน

คัมภีร์ประเภทศาสตร์ หรือตำราวิชาการ ไม่จัดเป็นวรรณคดีบาลี

มี ๔ ประเภท คือ

๑. คัมภีร์ศัพทศาสตร์ เป็นคัมภีร์ประเภทไวยากรณ์
๒. คัมภีร์อภิธานศาสตร์ เป็นคัมภีร์ประเภทพจนานุกรม
๓. คัมภีร์ฉันทลักษณ์ เป็นคัมภีร์ประเภทอธิบายฉันทลักษณ์
๔. คัมภีร์อสังการศาสตร์ เป็นคัมภีร์ประเภทอธิบายวิธีการประพันธ์

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลีเป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะเนื้อหาหรือเรื่องราว
ตั้งอยู่บนพื้นฐาน

- ความจริง ความงาม ความดี
- แสดงอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิด
- ความบันเทิงใจ และจินตนาการ

ลักษณะของวรรณคดีบาลี มี ๓ ประเภท คือ

๑) วรรณคดีบาลีมีลักษณะเป็นคำสั่งหรือข้อห้าม คือวินัย

มีลักษณะเป็นคำสอน คือ พระธรรม มีลักษณะเป็นวิชาการ
ล้วน คือ พระอภิธรรม

๒) วรรณคดีบาลี มีลักษณะเฉพาะคือการพัฒนาจากยุคสู่ยุค
เป็นไปตามมติของพระสังคีติกาจารย์ได้ทำสังคายนาไว้

๓) วรรณคดีบาลีมีลักษณะจำเพาะด้าน คือ การสืบต่อกันมา
อย่างเป็นระบบจนถึงปัจจุบัน

วรรณคดีบาป มีคุณลักษณะการประพันธ์ปรากฏอยู่ในสุฟธาลังการ ๑๐ ประการ

๑. ปสาทคุณ ชัดเจน แจ่มแจ้ง ชวนให้เกิดความเลื่อมใส
๒. โอชาคุณ ให้ความสว่างและกำลัใจ
๓. มธรรคุณ ไพเราะ อ่อนหวาน สบายใจ
๔. สมคุณ ให้ความสมำเสมอ ทางอารมณ์ มีความสวยงาม และ
เที่ยงธรรม
๕. สุขุมล ละเอียดอ่อน ประณีต สุขุม
๖. ลีเลสคุณ สัมพันธ์กัน เชื่อมความได้ย่ำงสนิท

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาป มีคุณลักษณะการประพันธ์ปรากฏอยู่ในสุฟธาลังการ ๑๐ ประการ

๗. โอรคารคุณ เนื้อหากว้างขวางครอบคลุมความดี
๘. กนุติคุณ ให้ความบั่นเทิงใจ ประทับใจ หรือกินใจ
๙. อตฤพยตติคุณ ลุ่มลึก คมคาย เป็นปรัชญาชีวิต
๑๐. สมาริคุณ การมุ่งสู่เป้าหมายของการนำเสนอที่ชัดเจน

วรรณคดีบาลี ในแต่ละยุคสมัยมี ๒ ลักษณะ

๑. ยุคแรกวรรณคดีบาลี มีลักษณะเป็นประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก
๒. ยุคอรรถกถา มีลักษณะการประพันธ์แต่งอย่างมีอลังการ เน้นความงดงามของภาษา และรสแห่งวรรณคดี มีความพิถีพิถันกับการใช้ภาษา มีลีลาสำนวนโวหารที่ไพเราะคมคาย แฝงไว้ด้วยหลักความจริง เนื้อเรื่องกินใจ ถึงอารมณ์

วรรณคดีบาลี มีลักษณะสำคัญคือ **ประพันธ์ขึ้นจาก**
ความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะที่เป็นจริง ตามกฎธรรมชาติ
หรือการตรัสรู้ มีลักษณะเนื้อเป็นญาณทัศน์

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

ขำดีมักจะมีรสขม

ตำแน่งน้ำขี้ดีมักจะไม่เสนาะหู

ผู้ขี้โอหู่ในตำแน่งสูงส่ง

แต่ขี้หนีรับฟังแม่แต่ ตำวจารณขี้ตรงไปตรงมา

หับเป็นบุตตล ขี้หน้าเขยของศรรเสริญ

ของแพง

ลักษณะของวรรณคดีบาลี

“เพราะแสวงหา
มิใช่เพราะรอคอย
เพราะเชี่ยวชาญ
มิใช่เพราะโอกาส
เพราะสามารถ
มิใช่เพราะโชคช่วย
ดังนั้นแล้ว ลิขิตฟ้า
หรือจะสุ่มานะตน”

จูกัดเหลียง : ขวเพ็ญ

ประเภทของวรรณคดีบาลี

ประเภทของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลี แบ่งประเภทตามลักษณะคำสอน มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. พระธรรม คือ คำสอน ความจริง หลักการดำเนินชีวิต

๒. พระวินัยคือ คำสั่ง กฎ ระเบียบ ข้อห้าม

ประเภทของวรรณคดีบาลี แบ่งตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

มีอยู่ ๓ ประเภท คือ ๑. พระวินัย คือ บทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นกฎ
ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อห้าม ๒. พระสูตร คือ ประมวลแห่งพุทธพจน์ที่
มีลักษณะเป็นคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก คือ ประมวลเนื้อหาแห่ง
ธรรมที่เป็นสาระ เป็นวิชาการ มีเนื้อหาละเอียด ลึกซึ้ง

ประเภทของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลี แบ่งประเภทตามลำดับชั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. วรรณคดีบาลีที่เป็นพระไตรปิฎก คือ พระธรรมวินัย หรือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม
๒. วรรณคดีบาลีที่ไม่เป็นพระไตรปิฎก คือ คัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส โยชนา และคัมภีร์บาลีอื่น ๆ

ประเภทของวรรณคดีบาลี

รูปแบบการประพันธ์วรรณคดีบาลี แบ่งออก ๓ แบบ คือ

๑. คัชชะ คือ การประพันธ์เป็นภาษาร้อยแก้ว ภาษากวีที่สละสลวยด้วยเสียงและความหมาย ภาษาบาลีเรียกว่า จุณณียบท
๒. ปัชชะ คือ การประพันธ์เป็นภาษาร้อยกรอง มีรูปแบบการประพันธ์เป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ภาษาบาลี เรียกว่า คาลา
๓. วิมิสสะ การประพันธ์ที่นำเอาภาษาร้อยแก้วมาผสมผสานกับภาษาร้อยกรองสลับกันไปมาในการประพันธ์

กำเนิดและพัฒนาการของวรรณคดีบาลี

ประวัติและพัฒนากาของวรรณคดีบาไล

๑. ยุคพระธรรมวินัย ตั้งแต่ปฐมโพธิกาลเป็นต้นมาจนถึงพุทธ
ปรินิพพาน วรรณคดีบาไลในยุคนี้เรียกว่า พระพุทธพจน์ แบ่ง
ออกเป็น ๓ ตอน คือ ปฐมพุทธพจน์ มัชฌิมพุทธพจน์ และปัจฉิม
พุทธพจน์

การแสดงธรรมพระพุทธองค์แสดงไว้ด้วยภาษามาคธี บางแห่ง
เรียกว่า “เทศภาษา” หมายถึง ภาษาประจำถิ่นหรือภาษาถิ่น

ประวัติและพัฒนากาของวรรณคดีบาลี

- ปฐมพุทธพจน์ คือ คำสอนตอนต้นของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “พรหมจรรย์”
- มัชฌิมพุทธพจน์ คือ คำสอนท่ามกลางของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “สาสนะ” หรือ “นวังคสัตตสุตาสัน”
- ปัจฉิมพุทธพจน์ คือ คำสอนครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “ปาพจน์” หรือ “ธรรมวินัย” หรือ “พระสัทธรรม”

ประวัติและพัฒนากาของวรรณคดีบาไล

๒. ยุคพระไตรปิฎก

วรรณคดีบาไลในยุคนี้ คือ การสังคายนาพัฒนาเป็นพระไตรปิฎกที่สมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและรูปแบบแล้ว ตั้งแต่พุทธปรินิพพานจนถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓

ประวัติและพัฒนากาของวรรณคดีบาลี

๓. ยุคหลังพระไตรปิฎก เป็นยุคที่พระสงฆ์สาวกได้ศึกษาเล่าเรียนทรงจำพระไตรปิฎกได้แต่งคัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎกให้พิสดารออกไป เพื่อประโยชน์แก่อนุชนในยุคต่อมาได้เข้าใจง่ายขึ้น

รสของวรรณคดีบาลี

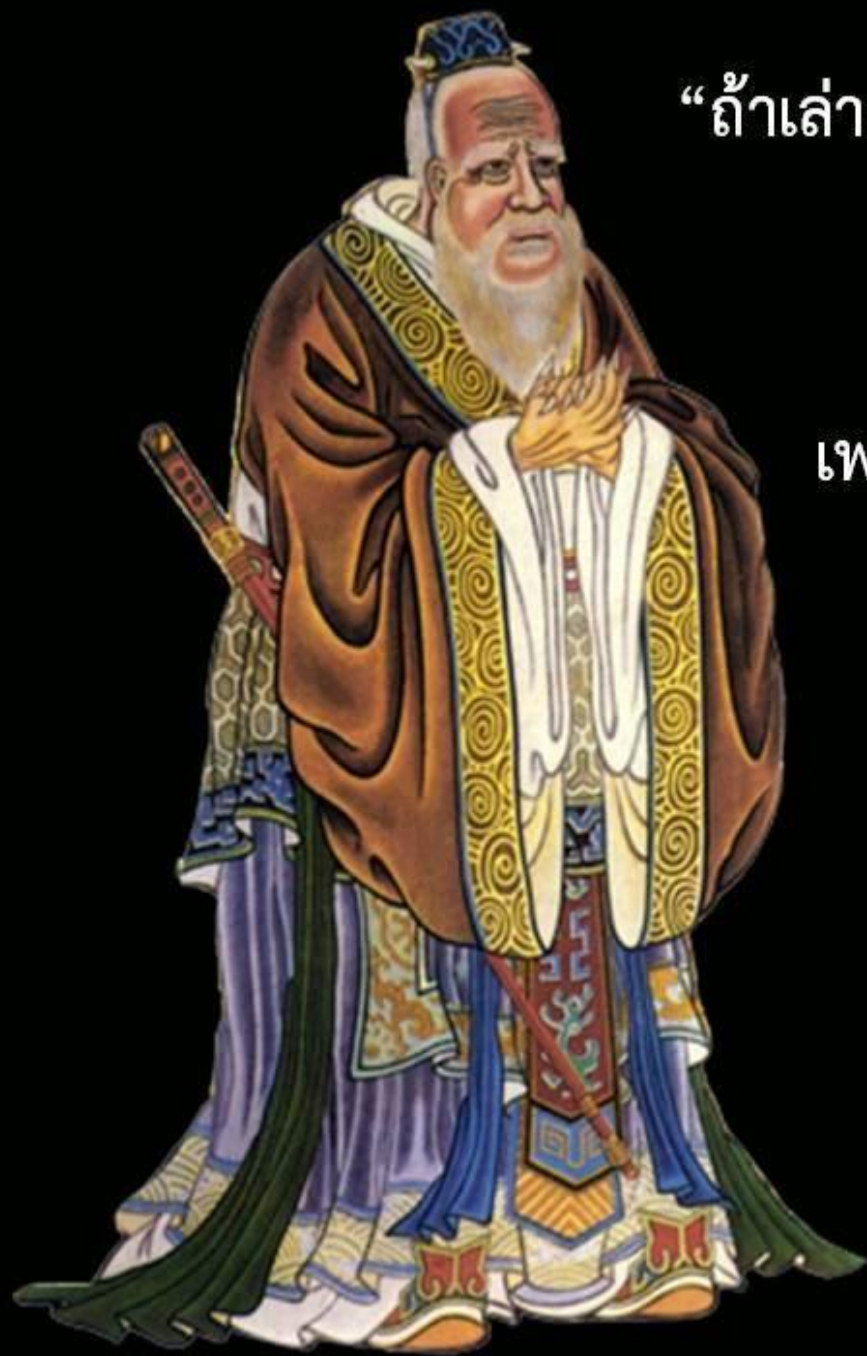

รสของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีทุกประเภทเป็นเรื่องของศิลปะในการถ่ายทอด
อารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธา และความรู้สึกต่าง ๆ
ออกมาโดยอาศัยภาษาอันประกอบด้วยเสียงและความหมาย
วรรณคดีจึงมีทั้งร่างกายและวิญญาณเหมือนกับมนุษย์

ร่างกายของวรรณคดี คือ เสียงและความหมาย

วิญญาณของวรรณคดี คือ รส หรือความรู้สึกทางอารมณ์

“ถ้าเล่าเรียน เขียนคล่องแคล่ว แล้วไม่คิด
ก็เสียสิทธิ์ เสียเวลา น่าใจหาย
แต่ถ้าคิด โดยไม่เรียน อันตราย
เพราะมันง่าย ไร้เหตุผล จนปัญญา”

- ขงจื๊อ -

“Learning without thought
is labor lost;
thought without learning
is perilous.”

- Confucius -

รสของวรรณคดีบาลี

วรรณคดีของฝ่ายอินเดียกล่าวถึงรสของวรรณคดีไว้ ๙

ประการ คือ

๑. **สังการรส** คือ รสแห่งความรักระหว่างชายกับหญิง
๒. **หัตถสรส** คือ รสแห่งความขำขันรื่นเริงในรูปแบบต่าง ๆ
๓. **กรุณารส** คือ รสแห่งความสงสารที่เกิดขึ้นจากเรื่องราวต่าง ๆ
๔. **รุตุธรส** คือ รสแห่งความโกรธ ความขุ่นเคืองใจ การดูถูกเหยียดหยาม ก้าวร้าว รวมถึงความอาฆาตพยาบาท

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร
ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
แม้อยู่ในใต้หล้าฐาธาร
ขอพบพานพิศโฉมมิคลายคดา
แม่เนื้อเย็นเป็นห้องมหรรรพ
พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
แม่เป็นบัวดัดพี่เป็นกุมรา
เขยผกาโกมุขปทุมทอง
แม่เป็นถ้ำอำไพใครเป็นหงส์
จะร่อนลงสิงสู่เป็นคู่ครอง
ขอติดตามทราบลึงอนนดละละอง
... เป็นคู่ครองพิศโฉมทุกชาติไป ...

พระอุทัยมณี - สุเมธกร

พระอุทัยมณี - พระรัตนโกสินทร์ โดย อ.จักรพันธ์ โปษยกฤต

รสของวรรณคดีบาลี

๕. **วีรรส** คือ รสแห่งความกล้า เช่น ความกล้าหาญในการรู้รบกับศัตรู
๖. **ภยานกรส** คือ รสที่น่าสะพรึงกลัว ก่อให้เกิดความรู้สึกลัวหวาดหวั่นในอารมณ์
๗. **วิภัจฉรส** คือ รสแห่งความน่ารังเกียจ ขยะแขยง
๘. **อัปภูตรส** คือ รสแห่งความแปลกประหลาดใจ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่น่าเป็นไปได้
๙. **สันตรส** รสแห่งความสงบเยือกเย็น ความอึดใจ ความสุขใจ

ที่ตั้งแห่งวรรณคดีบาลี

คัมภีร์สุโขธาลังการได้แสดงที่ตั้ง (ฐายี) แห่งรส (อารมณ์)
ของวรรณคดีไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. **รติฐายี** คือ ที่ตั้งแห่งความยินดี
๒. **หาสฐายี** คือ ที่ตั้งแห่งความรื่นเริง
๓. **โสภฐายี** คือ ที่ตั้งแห่งความเศร้าโศก
๔. **โกรฐายี** คือ ที่ตั้งแห่งความโกรธ ความแค้นเคือง
๕. **อุสสาหฐายี** คือ ที่ตั้งแห่งบากบั่น ความเพียรพยายาม

ที่ตั้งแห่งรสรรรณคดีบาลี

- ๖. ภัยฐายี คือ ที่ตั้งแห่งความกลัว ความหวาดหวั่น
- ๗. ชิกุจฉฐายี คือ ที่ตั้งแห่งความขยະแซยง
- ๘. วิมฺหฐายี คือ ที่ตั้งแห่งความแปลกประหลาดใจ
- ๙. สมฐายี คือ ที่ตั้งแห่งความสงบเยือกเย็น

